

Miroslav Đorđević*
Petar Veselinović**

RAZVOJNE KARAKTERISTIKE SRPSKE EKONOMIJE U PERIODU TRANZICIJE

Sažetak: *Srpska privreda je sa zakašnjenjem ušla u tranzicione procese. Kao i u drugim zemljama, tranzicija u Srbiji podrazumeva implementaciju reformi vezanih za: makroekonomsku stabilnost (smanjenje i eliminisanje budžetskog deficita i vođenje odgovarajuće neinflatorne monetarne politike), liberalizaciju (unutrašnju, ali i spoljnu koja se manifestuje ukidanjem trgovinskih i investicionih barijera i promenom režima deviznog kursa) kao i transformaciju vlasničkih prava kroz privatizaciju i nove vlasničke aranžmane. Proces tranzicije je obično praćen značajnim troškovima koje je moralo da „plati” celokupno društvo. Ti troškovi se odnose na značajan pad društvenog proizvoda, pad zaposlenosti i pojavu inflacije. Cilj ovog rada je da ukaže na: dostignuti nivo makroekonomskih indikatora u periodu od 2001. do 2009, ključne elemente restrukturiranja nacionalne privrede u periodu tranzicije, konkurentsku poziciju i komparativne prednosti srpske ekonomije u ovom periodu.*

Ključne reči: *tranzicija, reforme, makroekonomska stabilnost, privatizacija, komparativne prednosti, privredni rast, konkurentnost, inflacija, strategija razvoja*

DEVELOPMENTAL CHARACTERISTICS OF THE SERBIAN ECONOMY IN THE PERIOD OF ECONOMIC TRANSITION

Abstract: *Serbian economy entered transitional processes late. Transition in Serbia, as in other transitional countries, implies implementation of reforms related to: macroeconomic stability (reduction and elimination of the budget deficit and adequate non-inflationary monetary policy), liberalization (internal but also external liberalization through revoking trading and investment barriers and by changing foreign exchange rate regime) as well as transformation of the property rights through privatization and new proprietary arrangements. The transitional process is frequently followed by significant costs that the entire society has to “pay”. These costs are related to significant decrease in domestic product, growth of unemployment and inflation. The purpose of this paper is to point out the following: the achieved level of macroeconomic indicators in the period from 2001 do 2009, the key elements of the national economy restructuring in the period of transition, competitive position and comparative advantages of the Serbian economy in this period.*

Key words: *transition, reform, macroeconomic stability, privatization, comparative advantages, economic growth, competitiveness, inflation, development strategy*

* prof. dr Miroslav Đorđević, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu

** doc. dr Petar Veselinović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu

Uvod

Poznata je činjenica, da je u našoj zemlji tranzicija zakasnila, posebno u poređenju sa dostignutim stepenom razvoja tranzicije u ostalim bivšim socijalističkim zemljama. Kašnjenje reformskih procesa od skoro jedne decenije svakako je uticalo i na profil, tok i rezultate tranzicije u Srbiji.

Naša ekonomija se danas nalazi na važnoj prekretnici. Prva faza sprovođenja tranzicionih procesa je završena, reformski procesi dobijaju novi zamah, a budućnost u evro-atlanskim integracijama postaje sve izvesnija.

Dosadašnje reforme u Srbiji bile su primer da, inicijalni i dobri rezultati, nisu održivi bez korenitih izmena u makroekonomskoj politici. U Srbiji, još uvek, nije kreirana fleksibilna i snažna makroekonomska osnova koja bi slala jasne „signale” mikroekonomskom nivou, a to je osnovni preduslov za održivi rast zaposlenosti, izvoza, investicija i domaće štednje. Kada je u pitanju koncept ekonomskih reformi treba imati u vidu okolnosti da se on nije odvijao uz postojanje jasne i celovite vizije. Reforme su sprovedene kao parcijalne i nesihronizovane aktivnosti. Ključni problem se nalazi u činjenici da je od samog starta sprovođenja reformi, zapostavljena izgradnja institucija, što je usporilo određeni institucionalni razvoj.

Danas je potpuno izvesno da se, iz osnova, mora menjati model privrednog razvoja Srbije. Osnovno opredeljenje politike razvoja treba da se sastoji u stvaranju tržišne i izvozno orijentisane privrede uz racionalno aktiviranje proizvodnog i ukupnog razvojnog potencijala zemlje.

Prestruktuiranje privrede predstavlja sastavni deo celovitog procesa tranzicije nacionalne ekonomije koji podrazumeva svestrane promene u oblasti proizvodne strukture, finansija, imovinskih prava i organizacije na makro i mikro nivou.

Sagledavajući sve prethodno navedene okolnosti, u ovom radu ukratko će biti analizirani ključni makroekonomski pokazatelji srpske ekonomije u periodu tranzicije.

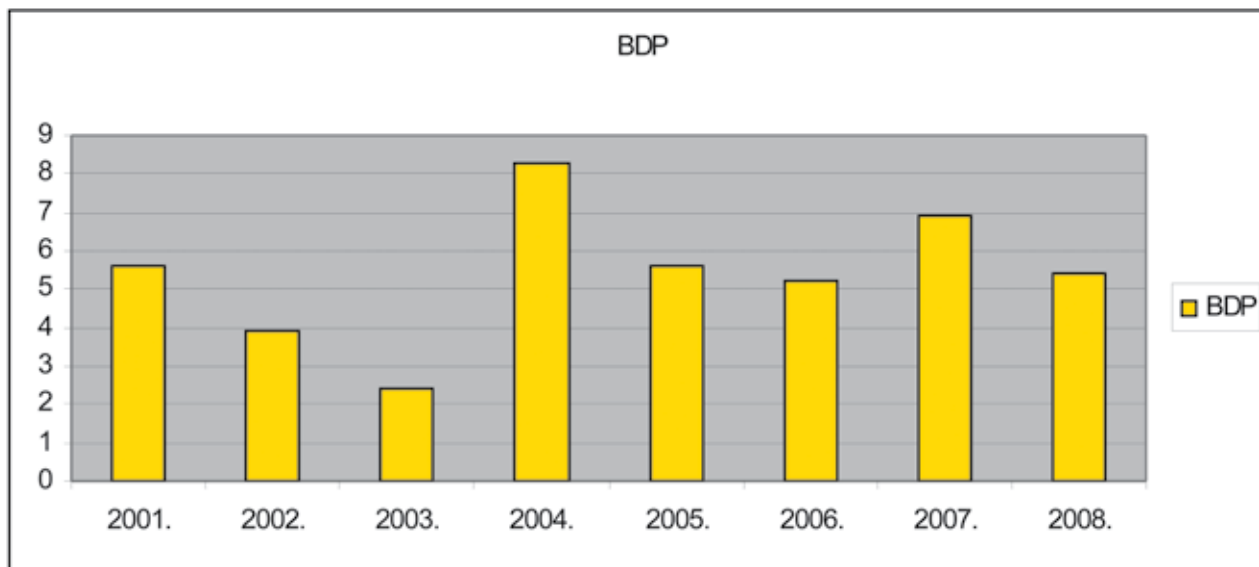
1. Stopa privrednog rasta

Napredak koji je Srbija ostvarila u periodu 2001–2008. godine rezultat je institucionalnih reformi i ekonomske i socijalne politike, ali i relativno povoljnih spoljnih okolnosti na međunarodnom tržištu kapitala. Međutim, visoka godišnja stopa privrednog rasta, u proseku 6,2% postignuta je uz rastući fiskalni i spoljnotrgovinski deficit, nisku domaću štednju, rastući spoljni dug i visoku prosečnu stopu inflacije. Makroekonomske neravnoteže i rizici tokom 2007, a naročito 2008. godine manifestuju se u visokom stepenu, prvenstveno zbog neizgrađenosti institucija i visoke javne potrošnje, sporog procesa prilagođavanja Srbije Evropskoj uniji i nedovoljnog priliva stranih direktnih investicija.

Glavni razlog brzog realnog rasta BDP su veoma niska startna osnova početkom i krajem devedesetih godina (efekat niske baze) i subvencionisanje državnih i društvenih preduzeća. Srbija je sprovela značajne ekonomske reforme u skladu sa odabranom strategijom restrukturiranja bankarskog sektora odabranim modelom privatizacije društvenog kapitala, strategijom privlačenja stranih investicija i po osnovu tih reformi, jačala je privatni sektor koji je nosilac ubrzavanja privrednog rasta, povećanja izvoza i povećanja životnog standarda stanovništva. Bankarski sektor ostvaruje brzi rast svojih performansi, a sektor preduzeća je najzad, kao celina, postao rentabilan i ostvario neto finansijski dobitak u 2006. godini (108 mlrd. dinara) i u 2007. godini (53.5 mlrd. dinara).

Međutim, u celini posmatrano, privreda Srbije se još uvek nalazi u fazi nadoknađivanja dubokog pada, nastalog početkom i potkraj devedesetih godina 20. veka. Iako je prvenstveno oslonjen na impulse tražnje, rast BDP se sve više temelji na faktorima na strani ponude, investicije, konkurentnosti i produktivnosti, kao plod i rezultat privatizacije. Najznačajniji sektorski doprinosi rastu, potiču od sektora usluga, trgovine na veliko i malo, finansijskog posredovanja i telekomunikacija, dok je doprinos industrije znatno manji.

Životni standard većine stanovništva u proteklih osam godina je značajno poboljššan. BDP po stanovniku je povećan sa oko 1.700 evra u 2001. godini na (procenjenih) oko 4.700 evra u 2008. godini., zahvaljujući visokom realnom rastu BDP, a još više efektu apresijacije dinara prema evru. Na osnovu brzog rasta realnih zarada, penzija i socijalnih transfera, stopa siromaštva u Srbiji smanjena je sa oko 11% stanovništva u 2001. godini na oko 7% u 2007. godini. Pri tome, nije došlo do smanjivanja regionalnih razlika tako da je najsiromašnije stanovništvo na jugu zemlje.¹

Grafikon 1. Realni rast BDP u periodu od 2001. do 2008. godine

Izvor: Privredna komora Srbije

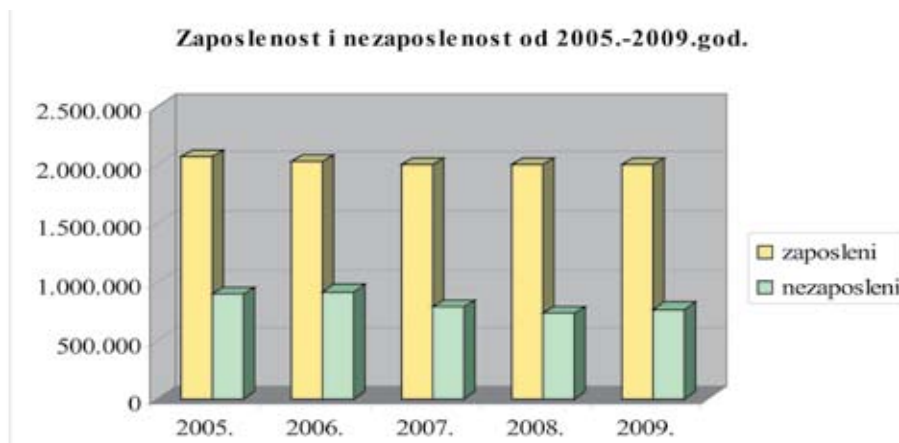
Globalne ekonomske prilike su se značajno pogoršale u poslednjem periodu sa značajnim posledicama na privredu Srbije. Naime, sada se predviđa da će svetska ekonomija porasti skromnih 2,2% u 2009. godini. Očekuje se pad ekonomske aktivnosti (BDP) u razvijenim ekonomijama (SAD, EU, Japan), i skromniji rast kod zemalja u razvoju, naročito kod zemalja regiona tj. Centralne i Istočne Evrope.

2. Kretanje zaposlenosti i nezaposlenosti

Tržište rada u Srbiji u proteklih osam godina tranzicije karakteriše smanjenje broja nezaposlnih lica kao rezultat privatizacije i ekonomskih reformi koje nisu dovele do dovoljno brze kompenzatorne ekspanzije zaposlenosti u privatnom sektoru. Ovom komponentom tranzicije uslovljen je visok nivo nezaposlenosti i to kako prema podacima Nacionalne službe za zapošljavanje, tako i prema podacima iz anketa o radnoj snazi. Sa tim nepovoljnim tendencijama koincidirao je brži rast neto zarada od rasta BDP i brži rast bruto zarada od rasta produktivnosti. U proteklih osam godina (2001–2008) prosečne godišnje stope rasta iznosile su kod neto zarada 14,2%, bruto zarada 13,7%, BDP 5,6% i produktivnosti 6,2%. Sve je to snažno generisalo rast domaće tražnje i vršilo troškovne pritiske na inflaciju, a preko rasta uvoza podsticalo narastanje spoljnotrgovinskog deficita u platnom bilansu, uz sistematsko pogoršavanje konkurentnosti privrede.

Na tržištu rada registrovano je poboljšanje u pogledu smanjenja stopa nezaposlenosti sa 21,8% u 2005. i 21,6% u 2006. na 18,8% u 2007. i 14,7% u 2008. Poboljšanje se ispoljilo u vidu smanjenja broja aktivno nezaposlenih lica i usporenijeg realnog rasta prosečnih neto i bruto zarada u odnosu na realni rast BDP i rast produktivnosti. Takva pozitivna tendencija na tržištu rada – sužavanje jaza u stopama rasta plata i produktivnosti – registrovana je samo u 2008. godini.

¹ Nacionalna služba za zapošljavanje (2007: 45)

Grafikon 2. Zaposlenost i nezaposlenost u periodu od 2005. do 2009. godine

Izvor: Republički zavod za statistiku

Stopa zaposlenosti je u odnosu na 2008. godinu smanjena za 2,5 procentna poena, dok je stopa nezaposlenosti porasla sa 14,7% u oktobru 2008. godine na 16,4%, prema najnovijim nezvaničnim podacima Ankete o radnoj snazi iz aprila 2009. godine. Ovakav trend ukazuje na pogoršanje stanja na tržištu rada. Formalna zaposlenost je takođe nastavila da opada i prema najnovijim podacima iz istraživanja RAD taj pad se prvenstveno pripisuje padu broja zaposlenih kod pravnih lica. Podaci NZS o zasnivanju i prestancima radnog odnosa takođe ukazuje na neto smanjenje broja zaposlenih. Međugodišnja stopa rasta realnih zarada je pozitivna, ali pokazuje trend usporavanja – pala je sa 4,1% u Q4 2008. na 2,6% u Q1 2009. Zabeleženo je i usporavanje rasta nominalnih zarada. Rast plata u javnom sektoru je i dalje ispod proseka Srbije, što je i očekivano s obzirom na mere koje je Vlada sprovela kako bi prevazišla posledice tekuće ekonomske krize.

3. Kretanje inflacije

U proteklih osam godina tranzicije, Srbija nije postigla održivu jednocifrenu stopu inflacije kao ključni indikator makroekonomske stabilnosti. Registrovana je uglavnom dvocifrena stopa inflacije (oko 10), a jednocifrena je bila samo u 2003. godini, 2006. kao i u 2008. godini (8,6).

Umerenijem rastu inflacije značajno je doprinosa aranžman Srbije sa MMF koji je sistematski insistirao na restriktivnosti monetarne i fiskalne politike.

Inflacija je generisana rastom cena nafte, struje i hrane, te simultanim rastom domaće tražnje izazvane ekspanzijom javne potrošnje i zarada kao i ubrzanom ekspanzijom bankarskih kredita. U uslovima ekspanzivne fiskalne i umereno restriktivne monetarne politike, visoku i rastuću inflaciju pratila je apresijacija deviznog kursa koja smanjuje konkurentnost privrede, destimuliše izvoz i generiše rast deficita tekućeg računa platnog bilansa. Apresijacija dinara i realni rast zarada nisu bili pokriveni rastom produktivnosti, što je smanjivalo konkurentnost privrede.

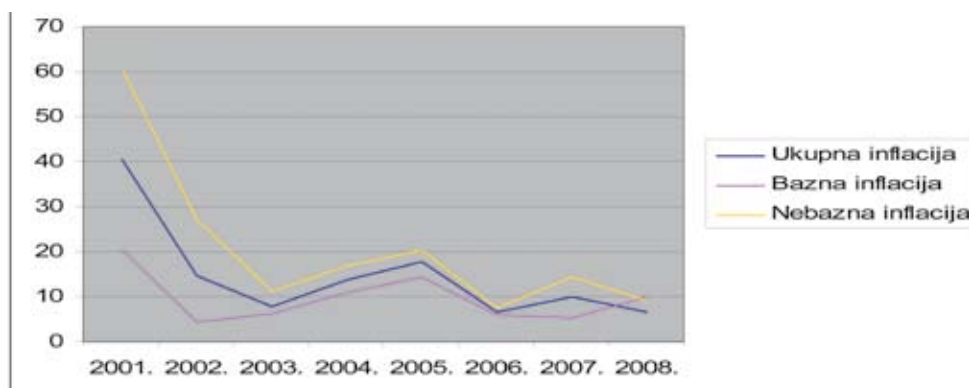
Tabela 1. Kretanje inflacije u periodu 2001–2009. godina, u %

OPIS	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Ukupna inflacija, kraj perioda	40,7	14,8	7,8	13,7	17,7	6,6	10,1	6,7	5,4
Bazna inflacija, kraj perioda	20,5	4,4	6,1	11,0	14,5	5,9	5,4	10,1	-
Regulisane cene, kraj perioda	60,8	27,3	11,1	16,8	20,2	7,4	14,3	9,1	-

Izvor: Ministarstvo finansija, Narodna banka Srbije

Narodna banka Srbije od sredine 2006. godine sprovodi monetarnu politiku kroz režim ciljane inflacije, preko kamatne stope na repo operacije kao osnovnog instrumenta. Centralna banka je radi održavanja finansijske

stabilnosti tržišta, koristila i stopu obavezne rezerve i intervencije na deviznom tržištu, čime je uticala na formiranje deviznog kursa. U novom režimu monetarne politike jak uticaj na inflaciju ima kanal deviznog kursa.²

Grafikon 3. Kretanje inflacije u periodu od 2001. do 2008. godine

Fiskalna ekspanzija je otežavala držanje inflacije pod kontrolom i poskupljivala monetarnu politiku zbog plaćanja visokih kamata na repo operacije NBS. Time je uzrokovala visoku apresijaciju kursa, sve u cilju odbrane kursa. Međutim, to je uticalo na smanjivanje konkurentnosti privrede, destimulisanje izvoza i na rast deficita na tekućem računu.

4. Platni bilans Srbije

Još jedan od ključnih makroekonomskih indikatora je i deficit platnog bilansa (kada su prihodi manji od rashoda). Veoma veliki broj zemalja u svetu danas je suočen sa problemom pomenutog deficita. Jedini način da se deficit platnog bilansa trajno reši, jeste povećanje vrednosti izvoza jer se samo na taj način može doći do preliivanja deviza.

Deficit na tekućem računu povećao je udeo u BDP sa 7,6% u 2001. godini na 18,3% u 2008. godini, dok je udeo spoljnotrgovinskog deficita povećan sa 19,9 BDP u 2001. na 22,8 % BDP u 2008. godini. Registrovan je deficit na svim računima platnog bilansa, osim na računu doznaka, gde Srbija ostvaruje suficit. Pokrivenost uvoza izvozom robe bila je ispod 50% osim u 2006. i 2007. kada je bila 51,0% i 50,1% respektivno.

Tabela 2. Deficiti na računima platnog bilansa i povezani indikatori u periodu od 2001. do 2008. godine

OPIS	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Spoljnotrgovinski deficit, mlrd.	-2,6	-3,4	-3,5	-5,2	-4,2	-5,0	-6,7	-8,3
Spoljnotrgovinski deficit, u %	-19,9	-21,0	-20,3	-27,2	-20,8	-21,0	-22,9	-23,8
Deficit tekućeg računa, mlrd.	-1,0	-1,8	-1,7	-2,7	-2,0	-3,1	-4,3	-6,4
Deficit tekućeg računa, bez	-7,6	-	-9,6	-	-	-	-	-18,4
Stopa rasta izvoza robe i usluga	21,6	15,3	23,0	16,1	18,0	29,0	25,8	20,5
Stopa rasta uvoza robe i usluga	32,3	27,7	12,8	31,9	0,3	24,0	27,1	23,9
Pokrivenost uvoza izvozom, u %	44,1	40,7	45,2	38,7	48,0	51,0	50,1	47,9
Udeo izvoza robe i usluga u %	21,0	19,3	22,0	23,4	26,0	29,0	29,6	29,9
Udeo uvoza robe i usluga u %	38,8	39,5	41,3	49,8	46,0	50,2	51,7	53,8
Devizne rezerve, u mlrd. evra	-	-	3,5	3,8	5,5	9,6	10,9	10,1
Devizne rezerve/uvoz robe i usluga, u mesecima	-	-	5,9	4,8	6,9	9,7	8,7	6,8

Izvor: RZS, www.ministarstvofinansija.net

² Bošnjak (2008: 58)

Visok spoljnotrgovinski deficit prvenstveno je generisan nedovoljnim obimom i niskim udelom izvoza robe u BDP, koji je na početku tranzicije iznosio 15,7% u 2001. godini, a zatim povećan na 21,1% u 2007. Udeo izvoza robe i usluga u BDP je nešto veći (21% i 29,9 respektivno).

Ključni prioritet politike ekonomskih odnosa sa inostranstvom u narednih nekoliko godina biće značajnije povećanje izvoza, liberalizacija spoljnotrgovinskog režima, priprema za pristupanje Svetskoj trgovinskoj organizaciji i za pridruživanje Evropskoj uniji.

Zemlje slične veličine, razmenjuju sa svetom između 50% i 80% BDP (uvoz-izvoz), što pokazuje upravo veličinom uslovljenu veću otvorenost njihove privrede. Pozitivna tendencija je brzi rast izvoza robe i usluga od preko 20% godišnje, ostvaren u sve tri završne godine posmatranog razdoblja. U strukturi izvoza vodeći izvozni proizvodi su gvožđe, čelik, gume, aluminijumski limovi, šećer, kukuruz. Poljoprivredni proizvodi su znatno povećali udeo u ukupnom izvozu zahvaljujući preferencijalnom statusu Srbije na tržištu Evropske unije i liberalizaciji razmene zemalja zapadnog Balkana. Pored toga, izvesnom poboljšanju izvozne strukture doprineo je i porast izvoza tekstilnih proizvoda na bazi preferencijalnog tretmana ove robe od strane EU. Ubrzanom rastu izvoza Srbije doprineo je i porast svetskih cena osnovnih metala i rast svetske privrede. Na strani uvoza dominira uvoz nafte i gasa, putničkih automobila i lekova.

Sa stanovišta održivosti spoljne ravnoteže uz njeno neodgodivo konsolidovanje, a potom i obezbeđivanje eksterne likvidnosti u narednom periodu, neophodno je smanjivanje deficita tekućeg računa. To bi trebalo da bude postignuto ubrzanom rastom privredne aktivnosti i izvoza, povećanjem investicija i smanjivanjem javne potrošnje.

Tokom prve polovine 2009. godine u računu platnog bilansa Srbije zabeleženi su rekordno niski deficiti tekućeg računa (11,8% BDP-a), bilansa robne razmene (19,0% BDP-a), oštar međugodišnji pad uvoza od 25,3% i međugodišnje smanjenje izvoza od 22,4%. Finansijski račun je pozitivan usled priliva stranih direktnih investicija, gotovog novca i depozita i usled smanjivanja deviznih rezervi. Prisutno je značajno razduživanje bankarskog sektora na osnovu kratkoročnih kredita uzetih u prethodnom kvartalu. Kriza je pogodila Srbiju, na šta ukazuje izrazit pad uvoza usled pada domaće tražnje, kao i pad izvoza izazvan globalnim stanjem u svetu i smanjenom domaćom proizvodnjom.

Takođe u istom periodu 2009. godine saldo tekućeg računa platnog bilansa iznosi -810,7 miliona evra (11,8% kvartalnog BDP-a). Tako niska kvartalna vrednost tekućeg deficita nije zabeležena u poslednje dve godine, od kada se platni bilans merio po novoj metodologiji. Manja vrednost deficita ovog računa je isključivo posledica smanjenja spoljnotrgovinskog deficita zbog značajnog pada vrednosti uvoza i izvoza usled globalne recesije, pada tražnje i smanjivanja proizvodnje. U 2008. godini deficit tekućeg računa iznosio je 17,4% BDP-a.

Devizne rezerve su zabeležile kumulativan pad u prva tri meseca 2009. godine od 248,5 miliona evra. Povećanje deviznih rezervi u februaru od 179,9 miliona evra nije uspelo da kompenzuje zabeležen pad od 382,3 miliona u januaru i 46,2 miliona evra u martu, tako da su krajem marta 2009. devizne rezerve manje za 248,5 miliona evra od stanja krajem 2008. godine.

Tabela 3. Glavni izvor pokrića deficita tekućeg računa 2001–2009. godine u mil. evra

OPIS	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009. I-IV
DEFICIT TEKUĆIH TRANSAKCIJA (bez donacija)	977	-1.843	-1.675	-2.688	-2.050	-3.092	4.781	-6.086	-990
STRANE DIREKTNE INVESTICIJE, neto	184	502	1.206	777	1.245	3.492	1.802	1.812	745
PORTFOLIO INVESTICIJE, neto	-	-	-	-	-	-	665	-92	-4
STRANI KREDITI, neto	241	719	881	1.254	1.765	2.264	3.071		
UKUPNO STRANI KAPITAL	425	1.221	2.087	2.031	3.010	5.756	5.338		

Izvor: RZS, Ministarstvo finansija Republike Srbije

Od posebnog značaja za buduće smanjenje spoljnotrgovinske neravnoteže jeste visok priliv stranih direktnih investicija, pre svega grinfild investicija u izvozno orijentisane sektore privrede u kojima one treba da povećaju produktivnost, izvozni i devizni priliv. Ovi sektori jačaju izvoznu ponudu i smanjuju uvoznu tražnju, te time poboljšavaju platnobilansnu poziciju zemlje i vode finansiranju deficita tekućih transakcija bez rasta zaduživanja države. Ključnu ulogu u tome ima priliv stranih direktnih investicija u sektor razmenljivih dobara.

5. Fiskalni tokovi

Fiskalna politika je finansijska politika aktivnog korišćenja finansijskih instrumenata (poreza, javnih rashoda, budžeta i javnog duga) s ciljem poboljšanja performansi nacionalne ekonomije (zaposlenosti, raspodele, stabilnosti, privrednog rasta) i povećanja opšteg društvenog blagostanja.

Krajem 2008. godine značajno je povećana ekspanzivnost fiskalne politike u Srbiji. Konsolidovani fiskalni deficit iznosio je 47 milijardi dinara, što je oko 6,5% procenjenog BDP-a u tom periodu. Fiskalni deficit u Q4 iznosi četiri petine ukupnog deficita koji je ostvaren u prethodnoj godini. Realni nivo javnih prihoda je, nakon većeg broja godina, opao u odnosu na isti kvartal 2007. Smanjenje realnog nivoa konsolidovanih javnih prihoda za 0,7% predstavlja snažan indikator recisionih tendencija u privredi Srbije. Realni pad konsolidovanih javnih rashoda od 3,5% može se oceniti kao uslovno pozitivan signal, u odnosu na visoki nivo rashoda iz 2007. Na nivo cele 2008. ispoljeno je snažno usporavanje realnog rasta konsolidovanih javnih rashoda i prihoda u odnosu na prethodnu godinu, uz umereno povećanje fiskalnog deficita u odnosu na BDP. Konsolidovani javni prihodi su realno povećani za 3,4%, dok su konsolidovani javni rashodi povećani za 4,7% u odnosu na prethodnu godinu. Konsolidovani fiskalni deficit iznosio je u 2008. 2,2% BDP-a, što je nešto iznad ostvarenog deficita u 2007. godini.

Tabela 4. Konsolidovani bilans sektora države i javni dug u periodu 2005–2009. godine

OPIS	2005.	2006.	2007.	2008.	2009. I-V
Javni prihodi, u mlrd.din.	724,3	867,7	1.002,0	1.145,9	434,1
Javni rashodi, u mlrd.din.	706,8	899,3	1.046,8	1.214,6	478,6
Fiskalni rezultat / BDP	0,9	-1,6	-2,0	-2,0	-
Javni dug / BDP	50,2	36,2	29,4	25,6	30,0

Izvor: RZS, Ministarstvo finansija Republike Srbije

Republika Srbija, iako u dužem periodu ostvaruje fiskalni deficit, ne prelazi granicu propisanu po mastrihtskim kriterijumima za nivo zaduženosti države (60% BDP-a). Po uporedivoj metodologiji, deficit budžeta Srbije u prve tri godine tranzicije iznosio je 0,5% BDP-a u 2001, 2,5% BDP u 2002. i -2,6% BDP u 2003. U 2004. i 2005. ostvaren je suficit budžeta Republike od 0,6% BDP i 0,7% BDP, respektivno. Deficit konsolidovanog sektora države u poslednje tri godine je imao tendenciju povećanja sa -1,6% BDP u 2006. na -2,9% BDP u 2007. i na očekivanih -2,0% BDP u 2008. Učešće spoljnog duga Srbije iznosi oko 60% BDP. Postojeći nivo fiskalnog deficita i nivo spoljnog duga neodrživ je zbog toga što je u Srbiji inflacija na visokom nivou i što raste deficit budžeta Republike, posebno u oblasti tekućih rashoda, usled rasta plata iznad rasta produktivnosti, kao i zbog smanjenja mogućnosti za novo zaduživanje države u uslovima globalne finansijske i privredne krize.

Javni dug Republike Srbije u tranzicionom periodu je imao tendenciju smanjivanja i apsolutno i relativno u odnosu na BDP i servisiran je redovno. Ukupni spoljni dug Republike Srbije (javni i privatni sektor) imao je tendenciju rasta od 2005. Pri tome, spoljni dug javnog sektora (država i javna preduzeća) je smanjivan, dok je spoljni dug privatnog sektora rastao, posebno od 2005. godine.

Tabela 5. Javni dug Republike Srbije

OPIS	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Javni dug Srbije	14.167	13.434	11.529	11.023	9.676	10.283	9.352	8.875	8.781	9.271
Unutrašnji dug	4.108	3.871	4.152	4.240	4.065	4.255	3.837	3.413	3.161	3.599
Spoljni dug	10.059	9.561	7.230	6.564	5.267	5.364	4.745	4.616	4.691	4.692
Učešće javnog duga / BDP	169,3	102,2	69,5	64,3	53,3	50,2	36,2	29,4	25,6	30,0

Izvor: RZS, Ministarstvo finansija Republike Srbije

Sa stanovišta stabilnosti i rasta privrede Srbije neodrživ je sadašnji nivo javne potrošnje i neprihvatljiv je trend rasta fiskalnog deficita, kao i tendencija rasta zaduženosti države i privatnog sektora. Nastavak trenda rasta javne potrošnje povećao bi unutrašnju i spoljnu neravnotežu i uslovio rast javnog duga Srbije. Fiskalna situacija je postala teža, kada je došlo do smanjenja donacija i privatizacionih priliva i do poskupljenja inostranog zaduživanja; smetnje su se, dakle, javile kod osnovnih izvora finansiranja deficita. Stoga je neminovno fiskalno prilagođavanje, kako bi se izbegle negativne makroekonomske posledice visokog nivoa i brzog rasta javne potrošnje (istiskivanje privatnih investicija, usporavanje privrednog rasta, rast inflacije, rast deficita tekućeg računa platnog bilansa, rast zaduživanja države).

Snažni recesioni trendovi u privredi, uprkos značajnom fiskalnom impulsu, ukazuju na ograničen domet ekspanzivne fiskalne politike. Međutim, ograničen domet ekspanzivne fiskalne politike nije razlog za njeno napuštanje, jer bi bez takve fiskalne politike, recesija bila još snažnija.

Na osnovu konsolidovanih fiskalnih podataka za poslednji kvartal 2008. godine i podataka o budžetu Srbije za januar 2009. godine, kao i na osnovu tendencija u kretanju privredne aktivnosti – može se proceniti da će realni nivo javnih prihoda u 2009. biti znatno manji od planiranog. Pouzdanija procena o tome koliki nivo javnih prihoda će se ostvariti u 2009. godini, uz datu poresku politiku, biće moguća tek nakon raspoloživih makroekonomskih i fiskalnih podataka za Q1 2009. Manji prihodi od planiranih uz zadržavanje potrošnje na planiranom nivou – imali bi za posledicu veći deficit od planiranog na nivou od 1,75% BDP-a. Preliminarne procene pokazuju da bi se uz nepromenjeni realni nivo rashoda i nepromenjenju poresku politiku, fiskalni deficit u 2009. godini kretao u intervalu od 3,5 do 4,5% BDP-a.³

Posebno nepovoljna tendencija jeste rast tekućih rashoda, koji su povećali učešće u BDP sa 38,7% u 2005. na 39,3% u 2008. godini. U ovom periodu registrovan je brz rast kapitalnih rashoda koji su povećali učešće u BDP sa 2,7% u 2005. na 3,1% u 2008. godini prvenstveno zahvaljujući Nacionalnom investicionom planu. Na formiranje tendencije brzog rasta tekućih javnih rashoda u velikoj meri su uticali izbori i populistička ekonomska politika, pre svega fiskalna politika, zajedno sa politikom dohodaka u javnom sektoru, kao njena ključna komponenta.

Najznačajniji realni rast u okviru rashoda ostvaren je u slučaju rashoda za penzije. Rashodi za penzije u Q4 veći su u odnosu na isti period prethodne godine za 20%, dok je realni rast rashoda za penzije u toku cele 2008. godine iznosio 15%. Visoka stopa realnog rasta penzija posledica je sukcesivnog značajnog povećanja penzija tokom 2008. godine.

U narednom srednjoročnom periodu (2009–2011) neophodna je čvrsta fiskalna politika koja je pre svega usmerena na makroekonomsko prilagođavanje, kako bi se smanjilo učešće javne potrošnje u BDP sa procenjenih oko 43% u 2008. godini na planiranih oko 42% u 2011. godini. Pri tome, planirano je da tekući rashodi smanje udeo u BDP sa 39,3% u 2008. na 37,4% u 2011. godini, a da kapitalni rashodi povećaju udeo u BDP sa 3,1% u 2008. na planiranih 4,4% u 2011. godini. Fiskalni rezultat bi i u naredne tri godine bio ohrabrujući, uz smanjenje deficita sa -2,0% BDP u 2008. na -0,7% BDP u 2011. godini.

³ www.nbs.gov.rs

Restriktivna fiskalna politika, u skladu sa planiranim srednjoročnim fiskalnim okvirima, doprinela bi smanjivanju visoke inflacije i velikog deficita tekućeg računa platnog bilansa, kao i jačanju likvidnosti budžeta, što podrazumeva sprovođenje reformi u sektoru javnog finansiranja, pre svega penzijskog sistema, te sistema finansiranja zdravstva i javne administracije. Reč je o institucionalnim promenama koje bi prvenstveno obezbedile smanjenje udela plata, subvencija i rashoda za nabavku robe i usluga u BDP. Smanjenju javne potrošnje doprinela bi i eliminacija skrivenih deficita i raznih neplaćanja kod javnih preduzeća na republičkom i lokalnim nivoima. Odlaganje ovih reformi povećava javnu potrošnju. Uvođenje finansijske discipline u javna preduzeća zahteva odgovarajuću ekonomsku regulaciju za pojedine infrastrukturne delatnosti i sprovođenje restrukturiranja i privatizacije tih preduzeća, čime bi se uvelo tvrdo budžetsko ograničenje i u njihovom poslovanju eliminisao uticaj politike.

Zaključak

Ekonomska politika Srbije u 2009. godini sprovodi se u makroekonomskom ambijentu koji je bio nepovoljniji nego što je to bio slučaj u proteklih nekoliko godina, kada su joj dominantan ton davali, zakasnela tranzicija i nestabilni faktori privređivanja koji su uglavnom zbog nje i nastali, a što je uslovalo i to da se ekonomskom politikom realizuju i ciljevi koje je najveći broj ostalih tranzicionih ekonomija uglavnom prevazišao. Makroekonomski ambijent u kojem se privreda Srbije nalazi sredinom 2009. godine ne razlikuje se od ambijenta u kojem se nalaze i ostale nacionalne ekonomije u svetu bez obzira na stepen njihove razvijenosti. Takođe treba istaći da je taj makroekonomski ambijent obeležen svetskom finansijskom krizom koja je eskalirala krajem 2008. godine inicirana krizom na tržištu sekjuritizovanih hipotekarnih kredita u SAD.

Veoma često pominjana precenjenost dinara pomalo gubi na aktuelnosti posle 20-procentne brze depresije oko i neposredno posle početka 2009. godine. Time slabi snaga argumenta da su prevelika potrošnja i pad konkurentnosti domaćih preduzeća, kao i preveliki spoljnotrgovinski deficit, posledica previsokog kursa dinara. Verovatno je bitnije obezbediti stabilnost dinara i učiniti atraktivnijim ambijent za investiranje, naročito imajući u vidu da će glavni udar svetske finansijske krize na Srbiju biti preko mnogo manjeg priliva stranih investicija u odnosu na i onako nedovoljne u proteklih nekoliko godina. Atraktivniji ambijent bi se postigao uređenjem imovinsko-svojinsko-pravnih odnosa, naročito kada je reč o građevinskom zemljištu i izgradnji objekata, jer je zaista neophodno pojednostaviti i ubrzati proceduru za dobijanje građevinskih dozvola, kao i otkloniti ostala nepotrebna ograničenja za strane (kao i domaće) investitore. Takvom ambijentu nesumnjivo bi doprinelo i smanjenje poreza na dobit, što je „prava mera u pravo vreme”, u potpunosti u duhu ponovo revitalizovane kenzijanske doktrine.

Sagledavajući sve prethodno navedene okolnosti, kao i ključne makroekonomske pokazatelje srpske ekonomije u periodu tranzicije, možemo istaći sledeće:

- a) Odgovor na svetsku finansijsku krizu bio je zakasneo i iznuđen, po principu „rupe se krpe ad hoc”, neplanski, pri čemu nema nikakve vizije niti strategije.
- b) Nijedna vlada od početka zakasnele tranzicije nije iznela ceo mandat, a nema naznaka da će to uspeti ni ova, sadašnja. U uslovima kada mandat vlade nije siguran ni u vrlo bliskoj budućnosti, a kamoli na neki duži rok, ne čudo odsustvo strateških odluka.
- c) Nezabeležen je slučaj da se već u januaru mesecu tražio rebalans budžeta. Ovo znači da je budžet donesen kasno, po ubrzanom postupku, a rebalansi su postala normalna stvar. Kada država nije sposobna da planira svoje rashode i prihode ni godinu dana unapred, nije ni čudo da nije u stanju da osmisli dugoročnu strategiju ni u čemu. Predvidivost fiskalne politike takođe teži nuli, a stalnim izmenama se obesmišljavaju u načelu dobre mere poput poreskih olakšica i oslobađanja.
- d) Ako su porezi i carine dva osnovna stuba na kojima se država finansira, jednostranom primenom Prelaznog trgovinskog sporazuma sa EU, ugroženo je njeno normalno funkcionisanje, što će imati ogroman uticaj na poresku politiku kao verovatno najvažnije parcijalne unutar jedinstvene makroekonomske politike u narednom periodu.

Recesija, kriza, ili depresija u Srbiji, pitanje je sad?

Literatura

- [1] Bošnjak, M., (2008) *Ključne makroekonomske neravnoteže 2001–2007*, „Pregled”, br. 3.
- [2] Đorđević, M., (2009) *Privredni razvoj*, Kragujevac, Ekonomski fakultet
- [3] Janković, D., (2008) *Nedovoljna fleksibilnost radne snage, kao prepreka u manjivanju stope nezaposlenosti u Srbiji*, u: „Institucionalne promene kao determinanta privrednog razvoja Srbije”, Kragujevac
- [4] Jovanović-Gavrilović, B., (2008) *Makroekonomske i socijalne performanse Srbije – aktuelno stanje i izgledi za budućnost*, u: „Institucionalne promene kao determinante privrednog razvoja Srbije”, Kragujevac
- [5] Kovačević, M., (2009) *Uzroci iposledice svetske ekonomske krize i efekti na Srbiju*, „Ekonomika diplomatija”, br. 1–2/3–4
- [6] Madžar, Lj., (2009) *Nedostajuće dimenzije u evaluaciji makroekonomskih performansi Republike Srbije*, Beograd, Ministarstvo finansija Republike Srbije
- [7] Madžar, Lj., (2009) *Kriza, tržište i ekonomska politika*, referat na savetovanju Tranzicija u Srbiji i globalna ekonomska kriza, Beograd, Ekonomski fakultet
- [8] Milovanović, B., (2009) *Mala zemlja u raljama krize*, „Novac”, br. 20, Beograd
- [9] Milovanović, R., (2008) *Konkurentnost i njeni faktori kao uslov uključivanja u Evropsku uniju*, u: „Institucionalne promene kao determinanta privrednog razvoja Srbije”, Kragujevac
- [10] Rikalović, G., (2008) *Razvojni dometi privrede Srbije*, u: „Institucionalne promene kao determinanta privrednog razvoja Srbije”, Kragujevac
- [11] Rosić, I., Veselinović P., (2003) *Nacionalna makroekonomija (rast, struktura i funkcionisanje)*, Beograd, Ekonomski fakultet Kragujevac
- [12] Štiglic, Dž. E., (2002) *Protivrečnosti globalizacije*, Beograd, SBM-x
- [13] World Economic Forum (2009) *The Global Competitiveness Report 2009-2010*, New York – Geneve

Korišćeni sajtovi:

- [17] www.razvoj.sr.gov.rs
- [18] www.ministarstvofinansija.net
- [19] www.ekonomist.co.yu
- [20] www.fondzarazvoj.sr.gov.yu